

คำชี้แจง

เอกสารนี้เกิดขึ้นจากความร่วมแรงของอาสาสมัคร ที่ร่วมกันถอดเสียงและตรวจทานในเบื้องต้น ซึ่งบางส่วนยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ตรงตามเสียงที่ ท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรยายไว้

ด้วยคุณค่าแห่งธรรมและงานที่ร่วมกันทำในครั้งนี้ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้พิจารณาเห็นว่างานธรรมในรูปแบบเอกสารทั้งหมดนี้ แม้จะยังไม่ได้ตรวจทานแก้ไขเนื้อหาอย่างถึงที่สุด แต่ก็ควรที่จะนำออกเผยแพร่ให้กว้างขวาง เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจใฝ่ธรรม จะได้มีข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมควบคู่กับเสียงธรรม โดยพร้อมกันนี้ทางทีมงานจะดำเนินการตรวจทานแก้ไขเนื้อหาทางถอดเสียงทั้งหมดอีกครั้ง เพื่อให้ธรรมที่เผยแผ่มีความถูกต้องและสมบูรณ์

เอกสารนี้ไม่สงวนสิทธิ์สำหรับการเผยแพร่เป็นธรรมทาน หากพบข้อควรแก้ไขปรับปรุงสามารถแจ้งมาได้ที่ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญตามที่อยู่ติดต่อด้านล่างนี้

หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

สวนวชิรเบญจทัศ ถนน นิคมรณไฟสาย ๒ แขวง/เขต จตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทร ๐-๒๙๓๖-๒๘๐๐ โทรสาร ๐-๒๙๓๖-๒๙๐๐ E-Mail: archives@bia.or.th

รหัส	5115330409030	รายชื่อ	อบรมปฏิบัติจิตตภาวนา ค่ายดับทุกข์ 2533
วันที่แสดง	09/04/2533	ชื่อเรื่อง/ชุด	ปฏิบัติสมาธิ โดยประจักษ์
ผู้ถอด	น.ส.นาถลดา สัตถาพร	ผู้ตรวจทาน	มยุรัตน์ รักเกียรติ
หมายเหตุ			

ท่านสาธุชนทั้งหลายผู้มีความสนใจในธรรม วันนี้เราก็ยังจะพูดกันถึงเรื่อง ปฏิบัติสมาธิ ต่อไปอีก แต่จะพูดให้ชัดเจนหรือเข้มข้นยิ่งขึ้นไป มีหัวข้อพูดในวันนี้ว่า ปฏิบัติสมาธิ โดยประจักษ์ โดยประจักษ์ ประจักษ์ แปลว่า เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งถึงที่สุด นี้เรียกว่าโดยประจักษ์ ก็ได้พูดมาอย่างคร่าวๆ อย่างทั่วๆ ไป แล้วก็นำมาสู่การพูดโดยประจักษ์ที่ชัดเจนละเอียดแจ่มแจ้งเจาะจง ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี มิฉะนั้นมันจะไม่ประจักษ์ ท่านทั้งหลายเมื่อตะกี้ได้กล่าวคำบูชาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ถ้าไม่ทำอย่างละเมอๆ ก็จะต้องรู้สึกอยู่ในใจว่าบูชาพระพุทธเจ้า เพราะท่านเปิดเผยเรื่องปฏิบัติสมาธิ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของธรรมชาติไม่มีใครรู้จัก ท่านค้นพบและนำมาเปิดเผย จนเราไม่รู้ว่าจะตอบแทนพระคุณของท่านอย่างไร เพียงแต่พูด *อะระหัง สัมมา สัมพุทธโฆ ภะคะวา* จะเป็นเรื่องล้อท่านเล่นเสียกรรมมัง มันไม่เห็นคุณโดยประจักษ์ *สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สวากขาโต ธรรม* นั้นแหละ คือตัวปฏิบัติสมาธิ ตัวความจริงของปฏิบัติสมาธิ แล้วท่านก็บูชาพระสงฆ์ว่า *สุปฏิปันโน* ท่านบูชาพระสงฆ์เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติสำเร็จผลในเรื่องของปฏิบัติสมาธิ ถ้าไม่ทำอย่างละเมอๆ ก็ต้องมีความรู้สึกอยู่ในใจอย่างนี้ทุกคราวไปไม่ว่าที่ไหน ไม่ว่าที่นี่หรือที่ไหน แต่มันก็ยังไม่ชัดเจนถ้ายังไม่รู้จักปฏิบัติสมาธิ ยิ่งรู้จักปฏิบัติสมาธิเท่าไร จะยิ่งเห็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ยิ่งขึ้นไปเท่านั้น อย่างวันที่แล้วมา เราก็ได้พูดกันแล้วว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ใดเห็นปฏิบัติสมาธิ ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา เห็นปฏิบัติสมาธิจึงจะเห็นพระพุทธเจ้าโดยแท้จริง

ปฏิบัติสมาธิ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาประกาศ เห็นปฏิบัติสมาธิในการปฏิบัติกระทำของพระสงฆ์ก็เห็นพระสงฆ์โดยแท้จริง เพียงเท่านั้นก็เป็นเรื่องสำคัญสูงสุดเหลือหลายแล้ว ที่จะต้องเห็นกันโดยประจักษ์ โดยประจักษ์ มันเป็นเรื่องที่ลึกและยากดังที่กล่าวมาแล้ว ที่พระอนันตทักกล่าวไว้ *ยาวคัมภีโร ลิกพอประมาณ ลิกสัทว่าลิก* พระพุทธเจ้าท่านก็ว่าอย่าพูดอย่างนั้น มันลึกที่สุด มันลึกเหลือประมาณ มันลึกถึงที่สุดแห่งเรื่องลึกทั้งหลาย เราจึงต้องทำในใจกันให้ดีๆ เมื่อมาเกี่ยวข้องกับปฏิบัติสมาธิ เพราะมันเป็นเรื่องลึก มันเป็นเรื่องที่อธิบายลำบาก มันเหมือนกับอย่างที่พระองค์ตรัส มันครองงำไปหมด ครอบคลุมไปหมด แล้วมันยุ่ง

มันสัมพันธ์กันมหาศาล ยุ่งไปทั้งจักรวาล แต่ว่าเราพอที่จะหาหลักเกณฑ์โดยประจักษ์ ที่รัดกุมที่ชัดเจนเข้ามาพูด
มากล่าวมาศึกษากัน

สิ่งแรกที่ยากจะเสนอก็คือ หลักที่ว่าต้องรู้จักตัวความทุกข์ก่อน จึงจะศึกษาเรื่องปฏิจสมุปบาทได้
ชัดเจนแจ่มแจ้งสะดวกตลอดไป ที่นี้มันจะเอาความรู้ความทุกข์มาจากไหน มันไม่มีความรู้ แม้ในเรื่องความทุกข์
ดูให้ดี เราทุกคนรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ความทุกข์ กันแล้วหรือยัง คำว่า ความทุกข์ นี้เป็นคำที่มีความหมายลึกกลับ
ซับซ้อนเข้าใจยาก เพราะมันยังมีคำว่า ความสุข เข้ามาเทียบคู่ แล้วคนธรรมดาสามัญปุถุชนทั่วไปจะรู้สึกเป็น
สองอย่างเสมอ เป็นสุขและทุกข์ แล้วมันก็ยินดีในส่วนที่เป็นสุข แล้วก็เกลียดส่วนที่เป็นทุกข์ นี่คือความโง่ของ
การที่ไม่รู้จักปฏิจสมุปบาท ถ้ามันรู้จักปฏิจสมุปบาทแล้ว มันไม่มีการเกลียดทุกข์ รักสุขไม่มี มันมีสำหรับ
คนโง่สำหรับปุถุชน ขอให้ทิ้งไปไว้เบื้องหลัง อย่ามีอารมณ์รักสุขเกลียดทุกข์ เห็นเป็นของธรรมดาๆ มีขึ้นมา มีเข้า
มาจะจัดการอย่างไรก็จัดไปโดยไม่ต้องรู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ รักสุขเกลียดทุกข์เสียเวลา แต่เมื่อยังไม่รู้จัก ก็
ต้องรักสุขเกลียดทุกข์อยู่เรื่อยไปตลอดชีวิต จนเข้าโลง มันพาเข้าโลงไปด้วย

ขอให้สนใจเป็นพิเศษที่จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ ต้องอาศัยหลัก เช่น อริยสัจ ๔ ที่ตรัสว่าความทุกข์
คืออะไร *ธัมมัง ภิกขเวเว ทุกขัง* ทุกข์คืออะไร แล้วตรัสว่า *ชาติปิ ทุกขา ชะราปิ ทุกขา มरणมปิ ทุกขัง* เรื่อยไป
จนกระทั่งว่า *สังขิตเตนะ ปัญญาทานักขันธา ทุกขา* เมื่อตรัสว่า *ปัญญาทานักขันธาทุกขา* แล้วมันไม่ยกเว้น
อะไร เพราะว่าอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นมันมีแม้แต่ในความสุข ในตัวความสุข ในความรู้สึกของปุถุชนนั้น
แหละ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือยิ่งกว่าสิ่งใดๆ ตั้งแต่อ่อนแต่ออกมาจากท้องแม่ เริ่มยึดถือความสุข ยึดถือมากขึ้น
ยึดถือมากขึ้นจนไม่รู้ว่าจะยึดถือกันอย่างไร ความทุกข์มาจากความยึดถือ มันก็ต้องมีความทุกข์

พระพุทธเจ้าท่านสรุปให้เข้าใจง่าย ให้สังเกตง่าย ให้ศึกษาง่ายว่า *สังขิตเตนะ* เมื่อกล่าวโดยสรุปย่อ *ปัญญา
อุปาทานักขันธา ทุกขา* *ขันธ ๕* ที่ประกอบอยู่ในอุปาทานนั้นแหละเป็นตัวทุกข์ ก็ต้องรู้จักขันธ ๕ ได้แก่ รูป
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ชีวิตนี้เมื่อแยกออกดูเป็นส่วนๆ ได้ ๕ ส่วน ๕หน้าที่ ๕ ความหมาย ๕ แขนงงาน
รูปร่างกายนี้ก็ส่วนหนึ่ง เป็นเวทนา รู้สึกสิ่งที่มากระทบบวกลบนี้อย่างหนึ่ง คำว่า สัญญา ความหมายมันหมายถึง
ไปว่าเป็นอะไรนี่อย่างหนึ่ง สังขารความคิดก็เกิดไปตามความมันหมายนั้น แล้วแต่ว่ามันหมายอะไร วิญญาณรู้
แจ้งประจักษ์อารมณ์ มากมายหลายขั้นตอน หลายขั้นตอนนับไม่ไหว วิญญาณนี้ รู้แจ้งอารมณ์ประจักษ์อารมณ์
ว่าเป็นอย่างไร แล้วก็โง่ๆ โง่ๆ จนยึดถือจนเป็นทุกข์ มันจึงรู้แจ้งรู้ประจักษ์ในส่วนที่เป็นอารมณ์ ไม่รู้จักส่วนที่
เป็นสัจจะ หรือเป็นความจริง ก็หลงยึดขึ้นมาเป็นตัวตน ฉะนั้นความทุกข์เกิดมาจากความยึดมั่นในขันธทั้ง ๕

แต่ทั้ง ๕ มันมากนัก ๕ มันมากนัก เอาเหลืออย่างเดียวก็น่าพอ ความยึดมั่นในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ถ้าพูดอย่างเดียวก็น่าพออย่างนี้ สิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น อุปาทานนียาธรรมะ อุปาทานนียาธรรม สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ไปยึดมั่นในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น จะกระจายเป็น ๕ เป็นขั้น ๕ ก็ได้ จะกลายเป็นอายตนะ ๖ สอง ๖ เป็น ๑๒ ก็แล้วแต่จะกระจายเป็นอย่างใด เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ก็เป็นทุกข์ ความทุกข์เกิดมาจากความยึดมั่นในสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นนั้นจะไม่มีรู้จักกันอย่างชัดเจน เพียงแต่ท่องจำไว้ได้

ถ้าจะพูดกันให้ชัดให้ละเอียดในรูปแบบของการศึกษาแท้จริงอย่างกับเป็นวิทยาศาสตร์ชนิดหนึ่งแล้ว สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น เรียกว่า อายตนิกรรม ธรรมที่เป็นไปด้วยอายตนะ มีอยู่ ๕ หมวด แจกเป็น ๕ หมวด หมวดที่ ๑ อายตนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น หมวดที่ ๒ อายตนะภายนอก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น หมวดที่ ๓ วิญญาณ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ทั้ง ๖ นี้เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น แล้วผัสสะ ๖ ผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ นี้ก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น แล้วก็เวทนา ๖ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อีก

มัน ๖ ห้าที่ เห็นไหมสังเกตดูให้ดี ๆ ๖ ที่แรกอายตนะภายใน หกที่สองอายตนะภายนอก หกที่สามคือ วิญญาณ ๖ หกที่สี่คือผัสสะ ๖ หกที่ห้าคือเวทนา ๖ พอมีเวทนาแล้วกระจายเป็นอย่างใดก็ได้ สิ่งที่เป็นที่ตั้งอย่างยิ่งก็คือเวทนา เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ยึดมั่นในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น แล้วก็ทุกข์ เราจะต้องรู้จักสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นจนเกิดความทุกข์ ซึ่งมันจะมีอยู่ตลอดเวลา กลางวันก็มี กลางคืนก็มี ฝันไปก็ได้ ขอให้รู้จักสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นนี้ไว้ดี ๆ เรียกว่า อายตนิกรรม สิ่งเป็นไปทางอายตนะ ๕ หมวด หมวดละ ๖ พระพุทธเจ้าตรัสเน้นในธรรม ๕ หมวดนี้มาก ว่าเป็นจุดตั้งต้นของการศึกษา ของการปฏิบัติ เมื่อมีการยึดมั่นในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการยึดมั่นก็เกิดทุกข์ แล้วก็เกิดความหลงของคำพูด แม้แต่ความสุขที่เรียกกันในภาษาชาวบ้านว่าความสุขมันก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ทุกขเวทนามีที่ตั้งแห่งความยึดมั่น สุขเวทนามีที่ตั้งแห่งความยึดมั่น อทุกขมสุขเวทนามีที่ตั้งแห่งความยึดมั่น แล้วจะเอาอะไรมาเป็นความสุข มันกลายเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น ไปเสียหมด ขอให้เข้าใจคำว่าความทุกข์ ทุกขะ ทุกขังให้ดี ๆ ว่า ได้แก่อะไร

สอนกันแต่เพียงว่าความทุกข์เป็นสิ่งที่ทนยาก โดยไม่คำนึง แม้แต่สิ่งที่ทนง่าย ๆ มันก็เป็นความทุกข์ แต่มันเป็นภาษาชาวบ้าน โง่ ๆ ก็ภาษาพระอรหันต์ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นแล้วในรูปไปไหนก็ตามเป็นความทุกข์หมด ชาวบ้านก็ว่า ถ้ามันถูกใจ ชอบใจมันก็เป็นความสุข ไม่ใช่ความทุกข์ นี่คนโง่หรือปัญญาชนจึงแยกเอาความสุขออกไปเป็นที่ตั้งแห่งความแสวงหา แสวงสุข มันได้ความสุขชนิดนี้มาสอน ๆ สอนจนเห็นว่า โอ้ สิ่งที่เราเรียกว่าความสุข มันก็ยังกัดมัน มันยังกัดมันในเมื่อมันไปยึดถือว่ามันคือความสุข

ความทุกข์จึงเป็นเรื่องของทั้งหมด เรื่องของความยึดมั่นถือมั่น สุขก็ดีทุกข์ก็ดี อทุกข์มสุขก็ดี เมื่อไปยึดมั่นแล้วก็เป็นทุกข์โดยเสมอกัน อย่างรู้จักความทุกข์เพียงว่าทนยาก ทนยากนั้นมันน้อยไป ที่ทนง่ายก็เป็นทุกข์ แล้วเอาตามความหมายที่ดีกว่า กว้างขวางกว่า ที่ชัดเจนกว่า ก็แปลว่า สิ่งที่เห็นแล้วรู้สึกเกลียด เอาอย่างนี้กันดีกว่า ทุก แปลว่า น่าเกลียด กับ อีชะ แปลว่า เห็น ทุกข์ จึงแปลว่า เห็นแล้วน่าเกลียด รู้สึกน่าเกลียด

ถ้าว่าทุกข์ทนยาก ทุก กับ ขมะ “ทุ” แปลว่า ยาก “ขมะ” แปลว่า ทน “ทุกข์ขมะ” แปลว่า ทนยาก ความหมายนั้นแคบๆ เรามาว่ากันเอง คนธรรมดาว่ากันเองว่า ทุกข์คือทนยาก แต่ตัวหนังสือตามความหมาย หมายถึงว่า เห็นแล้วมันเกลียด รู้สึกเกลียด หรือถ้าฉลาดกว่านั้นอีก ก็เห็นแล้วรู้สึก โอ้, มันไม่มีสาระอะไร ไม่มีสาระอะไร เรียกว่า เห็นทุกข์ คำว่า ทุกข์ ไม่ได้หมายความว่าทนยาก เจ็บปวด ทนยาก มันลึกลงไปถึงว่าพอเห็นรู้จักกันจริง โอ้, มันกลายเป็นของน่าเกลียด แต่ถ้าว่าลึกเข้าไปอีก โอ้, มันไม่มีสาระอะไร จะจะไม่เสียเวลาไปเกลียด ไปรักอะไรกับมัน ไม่เอาละ พอเห็นมันว่างจากสิ่งที่เป็นสาระที่ควรยึดถือ คำว่า ความทุกข์ มันมีความหมายว่าคุณเห็นแล้วจะรู้สึกเกลียด หรือลึกขึ้นไปก็ว่าเห็นแล้วรู้สึกได้ว่าไร้สาระโดยประการทั้งปวง จิตใจมันก็วางวามไปเพราะว่าไม่มีสาระอะไรที่น่ายึดถือ

คำนี้แปลยาก แปลคนโง่ๆ ก็ว่า ทนยากหรือเป็นทุกข์ ฝรั่งมันก็เคยแปลคำนี้กันว่า *Suffering* ทนยาก เจ็บปวด หรือเป็นทุกข์ ต่อมาเห็นความหมายกว้างเข้า ไม่แปลว่า *Suffering* แล้ว ให้มันโง่ไป *Suffering* มันแปลว่า *Dissatisfactory* ไม่มีอะไรที่น่าพอใจ *Dis* ไม่ *Satisfaction* ความพอใจ *Dissatisfaction* ไม่มีที่อะไรที่น่าพอใจ เห็นแล้วไม่มีอะไรที่น่าพอใจ จะแปลความทุกข์ในความหมายนี้ เห็นแล้วมันน่าเกลียด ยิ่งเห็นเท่าไรยิ่งน่าเกลียดเท่านั้น จะมาสู่ความหมายว่าเห็นแล้วว่าง ว่างจากสาระที่น่ายึดถือ มันก็ไม่ยึดถือ ก็ไม่เป็นทุกข์ พอไปยึดถือเข้า มันก็เป็นทุกข์

ที่นี้ท่านก็ลองดู ความสุข ที่เรียกกันว่าความสุข ในหมู่คนพาลอันธพาล ปุณฺชนไปยึดถือ ก็ลองดู มันก็กัดเอา ความรักก็กัด ความโกรธก็กัด ความเกลียดก็กัด ความรักไปยึดถือกันดู หรือเมื่อรู้สึกรัก รักเต็มหัวใจ รักลูก รักเมีย รักผัว อะไรก็รัก รัก มันจะมีอาการที่ว่า มันกัดหัวใจ มันไปยึดถือในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ การที่มันกัดเอาด้วยความยึดถือ คือ ตัวความทุกข์ ถ้าพูดกันอย่างนี้แล้วความหมายมันกว้างครอบทั่วจักรวาลเลย ไปยึดถือในสิ่งใด สิ่งนั้นแหละมันกัด ท่านจึงสอนให้ไม่ยึดถือ กล่าวพูดได้ว่าไม่ยึดถือสิ่งทั้งปวง ธรรมทั้งปวงอันบุคคลไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ถ้ายึดถือเป็นอุปาทานแล้วเป็นทุกข์ทั้งนั้น แม้คนโง่จะยึดถือในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ มันก็เป็นอุปาทาน แล้วก็ปัญหาเป็นความทุกข์ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในพระพุทธ พระธรรม

พระสงฆ์ จะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระองค์จริง พระองค์จริง ความรู้สึกที่ไม่ยึดมั่นในสิ่งใดโดย
ประการทั้งปวง เป็นพระพุทธ เป็นพระธรรม เป็นพระสงฆ์โดยแท้จริง

เมื่อเรานูชาพระรัตนตรัย ขอให้ทำในใจถึงเรื่องนี้ ข้อนี้น่า ผู้สอนเรื่องความไม่ยึดมั่น แล้วผู้ปฏิบัติความ
ไม่ยึดมั่นได้สำเร็จคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีความยึดมั่นเป็นทุกข์ ความไม่ยึดมั่นก็ไม่เป็นทุกข์ รู้จัก
ทุกข์ในความหมายอย่างนี้กันเสียก่อน ตามบาลีอริยสัจเขาว่า ชาติเป็นทุกข์ ขราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะ
ปริเทวะ ทุกข โทมนัส อุปายาส เป็นทุกข์ พบกับสิ่งที่ไม่น่ารักเป็นทุกข์ พัดพรากจากสิ่งที่น่ารักเป็นทุกข์
ปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นเป็นทุกข์ โดยสรุปแล้วความยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์ ในอุปาทานเป็นตัวทุกข์
ทุกข์ทั้งหมดคืออย่างนี้ เข้าใจข้อนี้ได้ แล้วเข้าใจปัจจุสมุปบาทได้ทันที คือเห็นตัวทุกข์ที่มีอยู่จริง แล้วก็มีอยู่จริง
ชนิดที่เป็นธรรมชาติ มีอยู่ในลักษณะที่มันเกิด เกิดอยู่โดยไม่รู้สึกตัว เกิดเองอยู่โดยไม่รู้สึกตัว มันปรุง
เป็นปัจจุสมุปบาท เป็นความทุกข์อยู่โดยไม่ต้องรู้สึกตัว

พิจารณากันดูตามสูตร ตัวสูตร ตัวบทสูตรของปัจจุสมุปบาท เพื่อให้เห็นชัดเจนลงไปว่า ชาติเป็น
อย่างไร ขราเป็นอย่างไร มรณะเป็นอย่างไร โสกะ ปริเทวะทุกข โทมนัส อุปายาส เป็นอย่างไร ทั้งหมดทุกๆ
อาการนั้นเป็นอย่างไร เห็นชัดว่ามันมีอยู่ตลอดเวลาอย่างไร ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตนเป็นของตนโดยความรู้สึก
รู้สึกเต็มสำนึกนี้ก็มี โดยรู้สึกเพียงครึ่งสำนึก กึ่งสำนึกก็มี ไม่รู้สึกแต่อยู่ได้สำนึกนั้นก็ยังมี *Conscious* เต็มสำนึกก็มี
Semi conscious ครึ่ง *Conscious* ก็มี *Subconscious* อยู่ได้สำนึกเลยก็มี มีตลอดเวลา แม้แต่ฝันก็ยังฝันได้เป็น
ความทุกข์ เรามาดูกันให้ดี

มารู้จักสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์กันให้ดีๆ แล้วจะต้องเข้าใจคำศัพท์ที่ชวนงงอยู่ข้อหนึ่ง คือคำว่า ชาติ
ในปัจจุสมุปบาท ชาติ เป็นปัจจัยแห่งความทุกข์ ชาติปัจจะยา ชะรามะระณัง โสกะปริเทวะ เรื่อยไปเป็นความ
ทุกข์ ตัวชาติเป็นปัจจัยแห่งความทุกข์ แต่ในเรื่องอริยสัจท่านตรัส ชาติ ว่าเป็นตัวความทุกข์เสียเอง ดูให้ดี ถ้าโง่
แล้วจะหาว่าพระพุทธเจ้าตรัสอะไรไม่คงแกร่อย ไม่อยู่ในร่องในรอย เดียวตรัสว่าชาติเป็นทุกข์ เดียวตรัสว่าชาติ
เป็นปัจจัยแห่งทุกข์ จะหาพระพุทธเจ้าตรัสอะไรไม่แน่นอน นั่นเพราะมองกันในแง่ทิศทางทางหนึ่ง ตัวชาติ
เกิดขึ้นแห่งความรู้สึกว่าตัวกู ในตัวมันเองก็เป็นความทุกข์ แล้วมันยังเป็นปัจจัยให้เกิดความทุกข์ต่อๆ ต่อๆ ไป
อีกมากมาย ให้เกิดเป็นทุกข์เพราะ ฐ รามั รั ฌั โสกั ปรี เทวั อีกมากมาย ชาติ ในอริยสัจเป็นตัวความทุกข์
ชาติ ในปัจจุสมุปบาทเป็นตัวปัจจัยแห่งความทุกข์ เป็นความจริง ถ้ามองในแง่ของอริยสัจ ชาติ เป็นตัวความ
ทุกข์ มองในแง่ของปัจจุสมุปบาท ชาติ เป็นปัจจัยแห่งความทุกข์ ตรงนี้ต้องเข้าใจให้ดี มิฉะนั้นจะขัดกัน
ในตัวแล้วมันก็จะเข้าใจไม่ได้

ความทุกข์มีการปรุงแต่งก่อรูปก่อร่างขึ้นมาอย่างไร อาการนั้นเรียกว่า ปฏิจสมุปบาท เรียกว่า ปฏิจสมุปบาท ถ้า แปลว่าพร้อม, ปฏิจฺ แปลว่าอาศัยกัน อุปฺ แปลว่าเกิดขึ้น ปฏิจสมุปบาท อาศัยกัน เกิดขึ้นพร้อม อาการอย่างนี้เรียกว่า ปฏิจสมุปบาท เป็นของธรรมดา แม้จะอาศัยเกิดขึ้นพร้อมในลักษณะที่เป็น สุขเวทนาก็เป็นปฏิจสมุปบาทแบบเป็นทุกข์ แต่คนโง่หรือปุถุชนมันรักหลงรักในสุขเวทนา ทั้งที่เป็นปฏิจสมุปบาทด้วยกัน มีความยากลำบาก ที่จะเข้าใจ เข้าใจได้ยากอยู่อีกคำคือคำว่า ปฏิจสมุปบาทนี้แหละ อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อมแห่งสังขาร นี้เรียกว่าทุกข์ แต่เมื่ออาศัยกันแล้วดับลงแห่งสังขารก็เรียกว่า ปฏิจสมุปบาท พวกยึดมั่นตัวหนังสือจะยึดมั่นว่าปฏิจสมุปบาทอาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม แล้วถ้าอาศัยกันดับลงก็ไม่ใช่ปฏิจสมุปบาท มันไม่ใช่อย่างนั้น

ในพระบาลีแท้ๆ มีคำกล่าวว่า การดับลงแห่งสังขาร มีเพราะการดับลงแห่งอวิชชา การดับลงแห่ง วิทยญาณมีเพราะการดับลงแห่งสังขาร แม้ว่าการดับลงๆ แห่งสิ่งนี้ มันก็มีเพราะการดับลงๆ แห่งสิ่งนั้น การดับลง นั้นก็มีอาศัยสิ่งนั้นจึงมีการเกิดขึ้นแห่งการดับลง การเกิดขึ้นแห่งการดับลงของความทุกข์ก็มี เพราะการดับลง แห่งเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ไปเพ่งดูมันเกิดขึ้น แม้ในความดับแห่งสังขาร ดับแห่งวิทยญาณ ดับแห่งนามรูปดับ แห่งสพายนะ ผัสสะ เวทนา ก็เพราะมีการดับลงแห่งสิ่งแรก การดับลงแห่งสิ่งแรกทำให้มีการเกิดขึ้นแห่งการ ดับลงของสิ่งหลัง ดังนั้น ในสายที่เป็นการดับลงๆ ดับลงแห่งปฏิจสมุปบาท เขาเรียกว่า ปฏิจสมุปบาท

เราไม่เคยพบในพระบาลีว่า ปฏิจจนิโรธ ไม่มีพบเลย มีพบแต่ปฏิจสมุปบาทอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น แม้ การดับลงแห่งความทุกข์ มันก็อาศัยการดับลงแห่งเหตุให้เกิดทุกข์ มันจึงมีแต่การอาศัยกันเกิดขึ้น อาศัยกัน เกิดขึ้น ในแง่ของความสุขก็ได้ ความทุกข์ก็ได้ คำว่า ปฏิจสมุปบาท อาศัยกันเกิดขึ้น แม้แต่ความดับลงแห่ง ความทุกข์ก็อาศัยกันเกิดขึ้นของการดับลงแห่งเหตุให้เกิดทุกข์ อวิชชาดับ สังขารดับ สังขารดับ วิทยญาณดับ วิทยญาณดับ นามรูปดับ อายตนะดับๆ ดับๆ ความดับนั้นมีเพราะความดับของสิ่งที่มีอยู่ก่อนดับ เลยเรียกว่า ปฏิจสมุปบาท ทั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับ ทั้งที่ตัวหนังสือแท้ๆ แปลว่าเกิดขึ้น อาศัยกันเกิดขึ้น ฟังแล้วสังเกตให้ดีๆ เพราะเมื่อเราสวดปฏิจสมุปบาทฝ่ายเกิดขึ้น อวิชชาปัจจะยา สังขารา สังขาระปัจจะยา วิทยานัง วิทยญาณะปัจ จะยา นามะรูปัง แล้วมันก็อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น พอท่องว่า อวิชชา ยะ เตววะ อะเสสะวิราคะนิโรธา สังขาระนิ โรธา สังขาระนิโรธา วิทยานะนิโรธา วิทยญาณะนิโรธา นามรูปะนิโรธา ตอนนี้นั้นมันก็ยังมีการเกิดขึ้น แต่ว่าเกิดขึ้น แห่งความดับ ทั้งฝ่ายเกิดและฝ่ายดับก็คือ ปฏิจสมุปบาท นี้เข้าใจชัดประจักษ์ชัดว่าอาศัยกันเกิดขึ้นหรืออาศัยกัน ดับลงก็เป็นปฏิจสมุปบาททั้งนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสเฉพาะคำว่า ปฏิจสมุปบาท ไม่มีคำตรัส ปฏิจจนิโรธ แต่มันก็เป็นนิโรธ นิโรธมันดับลง ทุกขนิโรธ มีขึ้นมา เพราะสมุทัยนิโรธ สมุทัยมันดับ

จะต้องตั้งต้นด้วยการรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ความทุกข์ ให้เป็นรากฐานก่อน ถ้าไม่รู้จักความทุกข์ก็หลงรักความทุกข์ แล้วก็แยกเป็นว่าแสวงสุขเกลียดทุกข์ นั่นแหละมันจะบ้าจะโง่ เพราะว่าแม้แต่ความสุขมันก็เป็นสังขารธรรมเป็นปฏิจาสมุปบาทไปยึดมั่นถือมั่นแล้วมันกัดเอา ดูให้ดีจะเห็นชัดว่าความรักก็กัดอย่างความรัก ความโกรธก็กัดอย่างความโกรธ ความเกลียดก็กัดอย่างความเกลียด ความกลัวก็กัดอย่างความกลัว ความตื่นเต็นๆ ก็กัดอย่างความตื่นเต็น วิตกกังวลข้างหน้าก็กัดอย่างวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ข้างหลังก็กัดอย่างอาลัยอาวรณ์ข้างหลัง อิจฉาริษยาที่กัดอย่างอิจฉาริษยา ความหวังก็กัดอย่างความหวัง ความหึงก็กัดอย่างความหึง ไปยึดมั่นอะไรเข้าแล้วมันกัดทั้งนั้น อย่าไปคิดอย่างเด็กๆ ว่านี่น่ารัก น่ารักก็รักเป็นความสุข มันก็กัดอย่างไม่รู้สีกตัวที่นี้ความไม่น่ารักก็เกลียดๆ เกลียดก็กัดอย่างความเกลียด พอยึดมั่นแล้วความสุขก็กัดอย่างความสุข ความทุกข์ก็กัดอย่างความทุกข์ อย่าเอากับมันเลย อย่าไปยึดมั่นโดยประการทั้งปวง นี่แหละคือดับทุกข์ ต้องเห็นความจริงของสิ่งนี้นั่นแหละคือเห็นปฏิจาสมุปบาท เห็นว่าความทุกข์อาศัยปัจจัยอะไรแล้วเกิดขึ้นอย่างไร เห็นว่าความทุกข์อาศัยปัจจัยกันแล้วดับลงไปอย่างไร นั่นแหละคือเห็นปฏิจาสมุปบาท

แล้วมันลึกลับ ลึกลับที่ว่ามันปรุงอยู่โดยอัตโนมัติรวดเร็วอย่างไม่รู้สีกตัว เป็นปัจจุบันธรรมที่แสนจะรวดเร็ว อวิชชาให้เกิดสังขาร สังขารให้เกิดวิญญาณ มันไม่ได้ปรุงเพื่อไว้ตั้งแต่เมื่อวานหรือวันก่อน มันปรุงเมื่อมีการกระทบทางอายตนะไวเว้าขึ้นมาเหมือนฟ้าแลบ ไม่ได้ปรุงเพื่อไว้ตั้งแต่เมื่อวานหรือปีก่อนเดือนก่อน อย่าเข้าใจอย่างนั้น เมื่อมีการกระทบทางอายตนะตามธรรมชาติ โดยธรรมชาติ ไม่เกี่ยวกับชีวิตจิตใจอะไรนักหนาตามธรรมชาติทั้งนั้นแหละ มันก็เกิดการปรุงของอวิชชาให้มีสังขารคือสิ่งที่มีอำนาจในการปรุงแต่งต่อไป ปรุงแต่งต่อไป สังขารอำนาจการปรุงแต่งนี้ก็หยิบเอาวิญญาณธาตุตามธรรมชาติมาปรุงแต่ง เป็นวิญญาณธาตุในอายตนะขึ้นมา อวิชชาปรุงแต่งสังขารก็ปรุงทันทีเมื่อมีการกระทบ ไม่ได้ปรุงเพื่อไว้ล่วงหน้า ปรุงในลักษณะที่แนบเนียนที่สุด เห็นได้ง่ายๆ ก็ทางวัตถุธาตุ เช่น ไฟฟ้า เอาของตรงกับข้าม เช่น ทองแดงกับสังกะสีใส่ลงในน้ำกรด มันปรุงเดี่ยวนั้นปรุงทันทีไม่ได้ปรุงไว้ล่วงหน้า มันปรุงเมื่อมาถึงกันเข้า ไม่ใช่ปรุงไว้ล่วงหน้า กระแสไฟฟ้าในทางเคมีมันก็ปรุงทันทีปรุงเดี่ยวนั้น ทางฟิสิกส์เจเนอเรเตอร์ไดนาโมทั้งหลาย มันปรุงเมื่อมันหมุนนั่นแหละ มันไม่ได้ปรุงไว้ก่อน อวิชชาปรุงสังขาร สังขารปรุงวิญญาณ มันก็ปรุงในขณะที่มาถึงกันเข้า เป็นไปโดยธรรมชาติของคน โง่คนไม่รู้สีกตัวก็ปรุงตามสบายใจ ปรุงตามสบายใจของอวิชชา ตามสบายใจของสังขาร ตามสบายใจของทุกๆ อย่างทุกๆ ชั้นตอน มันก็ปรุง ดูให้ดีมันยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ อวิชชาเกิดขึ้นมาก็ปรุงธรรมชาติมาเป็นเรื่องของจิตใจ เมื่อปรุงตามเรื่องของจิตใจเรื่อยไปๆ จนเกิดความทุกข์ถึงที่สุดอันดับสุดท้าย

ความเข้าใจยากของปฏิจาสมุปบาท ที่ตรัสไว้เต็มรูปแบบก็คือตรงนี้แหละ ที่ว่าอวิชชาปรุงสังขารสังขารปรุงวิญญาณ วิญญาณปรุงนามรูป นามรูปปรุงอายตนะ อายตนะปรุงผัสสะ นี่เข้าใจยาก ๒ ชั้นตอนแรก

ที่ว่า อวิชชาปรุงสังขาร สังขารปรุงวิญญาณ สังขารนี้มันเป็นสังขารเนื้อหนังร่างกาย ครุสอนผิดๆ ในโรงเรียน กลายเป็นเกิดสองหน อวิชชาปรุงสังขารเกิดทีหนึ่งแล้ว วิญญาณปรุงนามรูปเกิดอีกทีหนึ่ง บ้าเลย อวิชชาความไม่รู้ อำนาจของความรู้ทำให้เกิดอำนาจสำหรับจะปรุงแต่ง จะปรุงแต่ง จะปรุงแต่งเท่านั้นแหละ อำนาจจะปรุงแต่งมีพร้อมอยู่ พอมีอำนาจนี้ อะไรที่มากเกี่ยวข้องกันเข้าก็ปรุงแต่งให้เป็นเรื่องใหม่ขึ้นมา เป็นของใหม่ขึ้นมา ฉะนั้นปรุงแต่งวิญญาณธาตุตามธรรมชาติ ก็ยังไม่ทำหน้าที่อะไร ให้มาเป็นวิญญาณในอายตนะ วิญญาณในความรู้สึก สังขารปรุงวิญญาณชนิดนี้ก็ได้ธรรมชาติฝ่ายจิต ฝ่ายจิต ฝ่ายนามเข้ามา ฉะนั้นวิญญาณเป็นปัจจัยก็เกิดนามรูป เมื่อก่อนนามไม่มี มีแต่รูปหรืออะไรก็ตาม ไม่มีนามรูป พอมีการปรุงแต่งฝ่ายวิญญาณขึ้นมา มันก็มีนามมาเข้าคู่กับรูป เกิดนามรูป

ดังนั้น จึงกล่าวว่าสังขารให้เกิดวิญญาณ วิญญาณให้เกิดนามรูป พอเป็นนามรูปครบคู่แล้วก็สบายแล้วทีนี้ มันก็มีอายตนะ เป็นเครื่องมือปรุงแต่งให้กว้าง ให้ละเอียดออกไป เป็นเรื่องทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ มันก็เป็นปกอายตนะ พอมีอายตนะแล้วก็มีส่วนที่ทำหน้าที่สัมผัส มันก็มีการสัมผัส อายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ มีสัมผัสแล้วก็มีเวทนา เวทนา ๖ ไปตามจำนวนของอายตนะ มีเวทนาเป็นความรู้สึกเป็นรสของความवलลภ वलลภก็คือสุขเวทนา ลภก็คือทุกขเวทนา ไม่वलลภไม่ลภกันแน่ ก็เป็นอทุกขมสุขเวทนา

เวทนาจึงทำให้เกิดตัณหา เพราะมันทำให้มีความรู้สึกอย่างไรแล้ว ก็จะเกิดความอยากที่จะกระทำให้ตรงตามความรู้สึกนั้น มันพอใจ รักใคร่ก็ปรุงตัณหาฝ่ายที่อยากจะเอา อยากจะได้ อยากจะมี ทีนี้ถ้าเวทนานั้นไม่น่าถูกใจไม่น่ารัก ก็มาปรุงตัณหาฝ่ายตรงกันข้าม เพื่อจะฆ่าเสีย จะทำลายเสีย มันเป็นอทุกขมสุข มันโง่วนเวียนสงสัยวนเวียน วิ่งอยู่รอบๆ นั้น ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดี ตัณหาเป็นไปตามความหมายของเวทนาว่าเป็นสุขหรือเป็นทุกข์หรืออทุกขมสุข พอมีตัณหาที่มีความอยากเกิดขึ้นตามธรรมชาติในใจ เป็นความอยากเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ก็มีการปรุงต่อไปเป็นความรู้สึกว่า กู กูอยาก กูอยาก ฉันทอยาก นี่ตัณหาปรุงอุปาทาน พอมีความอยากขึ้นมาแล้ว มันก็ปรุงให้เกิดความรู้สึกว่าผู้อยาก ผู้อยาก อันนี้สำคัญมากที่จะทำให้เข้าใจเรื่องอนัตตา ผู้อยากเกิดทีหลังความอยาก พอเราพูดอย่างนี้ คนโง่มันก็ว่าบ้าๆ ผู้อยากเกิดทีหลังความอยาก จะเกิดได้อย่างไร มันต้องมีผู้อยากก่อนซิ จึงจะเกิดความอยาก นั่นเป็นเรื่องวัตถุ เป็นเรื่องธรรมดา แต่ความอยากโง่เขลาเกิดขึ้นแล้วในจิตใจ ผู้อยากคือตัวกู ผู้อยาก มันขัดกับคำพูดทาง *logic* ธรรมดาของเด็กๆ เด็กๆ ก็ไม่เชื่อว่าผู้อยากเกิดทีหลังความอยาก มันต้องผู้อยากซิจึงจะเกิดความอยาก เด็กๆ จะคิดว่าต้องมีผู้กระทำก่อนซิจึงจะเกิดการกระทำ เรื่องนี้มันลึกลับ มีการกระทำก่อนแล้วจึงจะเกิดการยึดถือผู้กระทำ ผู้กระทำเกิดทีหลังการกระทำ คนโง่มันก็ว่าบ้า แต่เป็นความจริงสูงสุดของพระอรหันต์ ว่าผู้อยากมันเกิดทีหลังความอยาก ผู้กระทำความอยากเกิดทีหลังการกระทำ

นี่ถ้าท่านเข้าใจว่าผู้กระทำเกิดที่หลังการกระทำได้ จะเข้าใจเรื่องอนัตตา เพราะมันไม่มีผู้กระทำที่แท้จริง ไม่มีตัวผู้กระทำที่แท้จริง มันสร้างขึ้นมาเป็นผู้กระทำด้วยความโง่ นี่คือการทำให้เกิดอุปาทาน ความอยากทำให้เกิดความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นในตัวผู้อยาก อุปาทานก็เกิดขึ้น เป็นจุดตั้งต้นของผู้อยาก ตัวผู้ ตัวผู้ เกิดขึ้นมาแล้ว อย่างนี้เรียกว่า ภพภาวะ ภาวะความมีแห่งตัวผู้อยาก เป็นจุดตั้งต้นขึ้นมาก่อน แล้วมันก็เข้มข้นเข้า เข้มข้นเข้า ภพก็ เข้มข้นเข้า เข้มข้นเข้า เหมือนกับว่าที่แรกตั้งครรภแล้ว ครรภมันก็แก่ๆ แก่ๆ ภพมันก็แก่ๆ แก่ๆ ในที่สุดก็เป็นชาติ คือคลอคลอกออกมา ตัวผู้ที่ตั้งครรภอ่อนๆ กลายเป็นตัวผู้ที่สมบูรณ์เต็มขึ้นมา ออกมาในความรู้สึก ชาติตัวผู้ พอมีชาติแห่งตัวผู้แบบนี้แล้ว มันก็คิดว่าเอาอะไรทั้งหมดมาเป็นของกูบ้าง เป็นตัวกูบ้าง มันก็เอาเกิดแก่เจ็บตายมาเป็นของกู แล้วมันก็เป็นทุกข์ ก็สมน้ำหน้ามันอยากโง่ โง่ชาตินี้มันอยากโง่ ไปคว้าเอาอะไรมาเป็นของกู ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็เป็นของกูขึ้นมา โสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัส ก็เป็นของกูขึ้นมา ทุกข์เพราะอยู่กับสิ่งไม่รัก ทุกข์เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ปรารถนาอันใดแล้วไม่ได้ก็มาเป็นทุกข์ของตัวกูขึ้นมา

สรุปความได้ว่า ความยึดมั่นในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ นั้นแหละ คือตัวทุกข์ เรียกว่าชาติ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์ตามหลักแห่งปฏิจสุมุขปาท แต่ในเรื่องของอริยสัจ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

ท่านจงศึกษาปฏิจสุมุขปาทมาในลักษณะอย่างนี้ การปรุงแต่งของอวิชชา เกิดอำนาจการปรุงแต่งที่ เรียกว่าสังขาร สังขารปรุงแต่งวิญญาณ ไปคว้าวิญญาณในธรรมชาติ มาเป็นวิญญาณในอายตนะ ก็ได้สิ่งที่เรียกว่า นามมาคู่กับรูป เกิดนามรูป เกิดนามรูปแล้วมันก็มีสิ่งที่ทำหน้าที่ของนามรูป ก็คือ อายตนะ แยกออกไปเป็น ๖ ทิศทาง ตามที่ธรรมชาติกำหนดได้ อาจจะมากกว่า ๖ ก็ได้ แต่มันไม่รู้ ไม่รู้สึก จึงเอามาผูกกันเพียง ๖ มีอายตนะ ๖ มีผัสสะ ๖ มีเวทนา ๖ มีตัณหา ๖ กระทั่งอุปาทานก็ตามตัณหา ตามจำนวนแห่งตัณหา มีภพ มีชาติ มีตัวทุกข์ มีปฏิจสุมุขปาท เป็นอย่างนี้ เป็นอย่างนี้ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น เป็น ตอนๆ ตอนๆ มาจนครบทั้ง ๑๑ อากา หรือ ๑๒ ตัวธรรมะ นับตัวธรรมะได้ ๑๒ คือเป็น ปฏิจสุมุขป็นนธรรม อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น นับอาการปรุงแต่งที่ทำให้เกิดได้ ๑๑ คู่ นี้เรียกว่า ปฏิจสุมุขปาท มีอยู่โดยไม่รู้สึก โดยไม่ อยู่ในความรู้สึกของคนธรรมดาสามัญ มีอวิชชาปรุงสังขาร ปรุงวิญญาณ ปรุงนามรูป อยู่ทันทีที่มันมีการกระทบ หรือการถึงกันเข้าติดว่า ระหว่างธาตุมีการถึงกันเข้าระหว่างธาตุ อวิชชาธาตุก็ปรุงสังขารธาตุ สังขารธาตุก็ปรุง วิญญาณธาตุ วิญญาณธาตุก็ปรุงนามรูปธาตุ นามรูปธาตุก็ปรุงอายตนะธาตุ อายตนะธาตุก็ปรุงเวทนาธาตุ ธาตุๆ ธาตุๆ ทั้งนั้นเลย คำนี้คงจะแปลกหูท่านทั้งหลายว่า มันไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ ตั้งแต่ขี้ฝุ่นไปจนถึงพระนิพพาน

พระนิพพานสุดยอดก็เป็นธาตุ เป็นนิพพานธาตุเป็นอสังขธาตุ ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นธาตุ มีพระบาฬีแห่งหนึ่งหรือมากกว่าแห่งหนึ่งว่า มันธาตุทั้งนั้น สุขธาตุ ทุกขธาตุ อทุกขมสุขธาตุ กุศลธาตุ อกุศลธาตุ มันไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธาตุ ที่นี้ธาตุมันปรุงแต่งธาตุขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้เรียกว่าปฏิจัสมุปปาท

ใครหลีกพ้นบ้าง ใครหน้าไหนมันหลีกพ้นอาการของปฏิจัสมุปปาทบ้าง ตั้งแต่มันปฏิสนธิเข้ามาในครรภ์ห้องมารดาจนออกมา จนเข้าโลงมันไม่หลีกพ้นกระแสแห่งปฏิจัสมุปปาทได้ แล้วทำไมไม่รู้จัก เป็นคนโรคมะเร็งที่ไม่รู้จักตัวเองว่าเป็นมะเร็ง เป็น TB เป็นวัณโรคที่ไม่รู้จักตัวเองว่าเป็นวัณโรค เดียวนี้มันก็คงเป็นโรคเอดส์โดยไม่รู้ว่าเป็นโรคเอดส์ ไอ้ชาติโง่คืออย่างนี้ มันไม่รู้ว่ามีสิ่งที่มีอยู่กำลังมีอยู่มันไม่รู้จัก ไม่รู้จักปฏิจัสมุปปาทที่กำลังมีอยู่ๆ มีอยู่อย่างเหลือประมาณ ไม่รู้จัก เพราะมันไม่รู้จักตัวทุกข์ ไม่สนใจในเหตุที่จะให้เกิดทุกข์ ไม่สนใจในอริยสัจ ไม่สนใจในปฏิจัสมุปปาท ขอให้มาสนใจๆ จะได้รู้จักกันให้ดีๆ ต้องตั้งต้นที่รู้จักความทุกข์ ไม่ใช่เพียงความเจ็บปวด มันลึกลงไปถึงว่าดูแล้วมันน่าเกลียดนะ แม้แต่ความสุขหรือความรักที่บูชากันนัก พวกเด็กๆ บูชากันนัก ไปดูกันให้ดี เป็นตัวกลางปรุงแต่งเกิดขึ้นแห่งปฏิจัสมุปปาท ไปยึดถือเข้ามันก็กัดเอา รักสิ่งใดสิ่งนั้นแหละมันกัด พูดยังนี้ดีกว่า ไปรักอะไรสิ่งนั้นแหละมันจะกัด เพราะเป็นความโง่ เป็นอวิชชา เป็นตัณหา เป็นอุปาทาน เกลียดสิ่งใดสิ่งนั้นแหละมันกัด รักสิ่งใดสิ่งนั้นแหละมันกัด ไม่รักไม่เกลียดดีกว่า ไม่บวกไม่ลบกันดีกว่า ไม่กัด จะทำอย่างนี้ได้ก็ต้องรู้จักปฏิจัสมุปปาทอย่างถูกต้อง ปฏิจัสมุปปาทอย่างถูกต้อง ไม่โง่รักสิ่งใด ไม่โง่เกลียดสิ่งใด ก็อยู่เหนือบวกเหนือลบ เหนือรักเหนือโกรธ ไม่ยินดีไม่ยินร้าย เหนือทุกข์เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง

ปฏิจัสมุปปาทโดยใจความมีอย่างนี้ เรียกว่าปฏิจัสมุปปาทตามธรรมดาที่มี ๑๒ ตัวธรรม ๑๑ อาการ ที่นี้อาจจะบอกเสียเลยว่ายังมีปฏิจัสมุปปาทอีกชุดหนึ่งที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสลดเข้ามาเหลือเพียง ๘ หรือ ๕ อาการ ไม่ตั้งต้นด้วยอวิชชา สังขาร วิทยญาณ ตั้งต้นขึ้นมาว่า เมื่อรูปถึงเข้ากับตาเกิดจักขุวิทยญาณ นี่ข้อหนึ่ง ๓ ประการนี้ ถึงกันอยู่เรียกว่า ผัสสะ จกขุญจ ปฏิจ รุเป จ อุปฺปชฺชติ จกขุวิทยญาณ นี้อาการแรก รูปถึงกับตาเกิดจักขุวิทยญาณ ติญฺณํ ฐมฺมานํ สงฺกตฺตสฺสโต ถึงพร้อมกันอยู่แห่งสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือ รูป ตา และวิทยญาณ เรียกว่า ผัสสะ ผสฺสปฺจฺจยา เวทนา เวทนาปฺจฺจยา ตณฺหา ตณฺหาปฺจฺจยา ไปตามลำดับเดียวกับปฏิจัสมุปปาทแบบใหญ่ แบบย่อย แบบลัดสั้น นี้มาตั้งต้นที่อายตนะ เกิดวิทยญาณแล้วเกิดผัสสะเกิดเวทนาตณหาไปสู่ความทุกข์เหมือนกัน แบบนี้เราเรียกกันตามพอใจว่าแบบฮัมเพลง พุดจาหายาบคาบโสโกโคกไปสักหน่อย ทำไมเรียกว่าแบบฮัมเพลง ตามพระบาฬีมีอยู่ว่าวันหนึ่งพระพุทธเจ้าท่านประทับนั่งอยู่พระองค์เดียว ท่านก็สาธยายกฎเกณฑ์อันนี้ขึ้นมา ยกในหมวดตาทมวดรูปขึ้นมาพุดก่อน จบแล้วก็ยกหมวดหูขึ้นมาพุด จบแล้วก็ยกหมวดจมูกขึ้นมาพุด ลิ้นขึ้นมาพุด กายขึ้นมาพุด ใจขึ้นมาพุด จนครบทั้ง ๖ หมวด ท่านสาธยายให้พระองค์เองฟัง นี่มันก็ประหลาดคล้ายๆ กับว่าท่าน

ไม่มีอะไรจะทำ คนธรรมดาที่ผิวปากเล่นร้องเพลงเล่น แต่พระพุทธเจ้าไม่มีอะไรทำ ท่านก็สาธยายปฏิบัติสมุ
บาท ท่านไม่มองเห็นใครอยู่ มีอยู่องค์เดียว ท่านก็ว่าเลย แต่บังเอิญว่าพระองค์หนึ่งแอบฟังอยู่ใต้ถุนหรือข้างๆ
ท่านเหลือวไปเห็นก็ อ้าว, แกมาอยู่ที่นี้ทำไมล่ะ เอาไปๆ เอาไป นี่คือ อาทิพรหมจรรย์ อย่างที่ฉันว่านี่แหละ จุดตั้ง
ต้นของพรหมจรรย์อยู่ที่นี้เอาไปๆ ปฏิบัติสมุบาทนี้มันเหลือแต่เพียง ๕ ธรรมะ หรือ ๘ อาการ ก็เรียกว่า
ปฏิบัติสมุบาท ที่ง่ายที่จะเข้าใจ ไม่ต้องตั้งต้นด้วยอวิชาปฐกสังขาร สังขารปฐกวิญญาณ ซึ่งไม่รู้ว่าจะไรสอน
กันคิดๆ ในโรงเรียน สอนปฏิบัติสมุบาทแบบนี้กันคิดว่าไม่มีทางจะผิด ตากับรูปถึงกันเข้าเกิดจักขุวิญญาณ หู
กับเสียงถึงกันเข้าเกิดโสตวิญญาณ กลิ่นกับจมูกถึงกันเข้าเกิดฆานวิญญาณอย่างนี้เรื่อยๆ ไปมันเห็นง่าย พอ
วิญญาณทั้ง ๓ อย่างนี้มาทำหน้าที่รวมกันเรียกว่า ผัสสะ พอผัสสะก็มีเวทนาตันทหาเรื่อยไป

ทั้งสองรูปแบบ แห่งปฏิบัติสมุบาทมี ผัสสะ ผัสสะเป็นจุดสำคัญ จุดสำคัญอยู่ที่ผัสสะ ตรงผัสสะนี้
แหละที่มันจะไปหาทุกข์หรือไม่เกิดทุกข์ ถ้าควบคุมผัสสะได้ถูกต้องอยู่และไม่เกิดทุกข์ แต่นี้ไม่มีปัญญา ไม่มี
ความรู้ที่จะควบคุมผัสสะ มันก็ปล่อยไปตามเรื่อง ก็ได้โอกาสของอวิชา อวิชาเข้ามาสวมรอยครอบงำผัสสะ
ให้เป็นผัสสะของอวิชา อวิชาสัมผัสแล้วก็เกิดเวทนา เวทนาโง่ เวทนาของอวิชา เกิดตัณหาของอวิชา เกิด
อุปาทานของอวิชา เกิดภพของอวิชา เกิดชาติของอวิชา เกิดความทุกข์ทั้งปวงของอวิชา ถ้าเรามีปัญญา มี
วิชาให้ทันเวลาเมื่อมีผัสสะแล้วเรื่องไม่ได้ที่จะไม่เกิดทุกข์ จงศึกษาวิชาปัญญาให้มากพอ โดยการปฏิบัติอานา
ปานสติ จะมีวิชาปัญญาพอเอามาใช้ได้ทันทีที่มีผัสสะ จะเป็นผัสสะในปฏิบัติสมุบาทใหญ่ ๑๒ ธรรมะ ก็
ตาม ปฏิบัติสมุบาทเล็กเพียง ๕ ธรรมะนี้ก็ตาม มันมีผัสสะอย่างเดียวกัน มีวิชาปัญญามาทันทั่วที่ควบคุม
ผัสสะอย่าให้เป็นผัสสะโง่ ให้เป็นผัสสะฉลาด เรื่องก็ไม่มี อะไรจะไปเอาวิชาปัญญามา นั่นคือ สติ สิ่งนั้นคือ สติ
สติก็เหมือนสิ่งขนส่ง เครื่องมือขนส่งอย่างรวดเร็วแบบสายฟ้าแลบเอามาทันเวลา ปัญญาเก็บไว้ในคลัง ศึกษาๆ
มีปัญหาเยอะแยะเก็บไว้ พอเกิดเรื่องที่ทางอายคนะนี้ สติไปเอามาอย่างหนึ่งเหมาะสมที่สุดกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ปัญญาดูถูกแยกเอามาอย่างหนึ่งเหมาะสมกับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น ปัญหานี้เปลี่ยนชื่อใหม่ทันทีเรียกว่า
สัมปชัญญะ ปัญญาที่มีความรู้สึกตัวถือพร้อมถึงที่สุดเฉพาะกรณีนี้เรียกว่า สัมปชัญญะ สัมปชัญญะก็จัดการกับ
อารมณ์ที่เกิดขึ้นกับเรื่องที่เกิดขึ้น ถ้าแรงไม่พอก็มีสมาธิมาช่วย สัมปชัญญะก็มีแรงพอที่จะขจัดเรื่องราว กำจัด
เหตุการณ์ของกิเลสที่จะเกิดขึ้น

เราจึงมีธรรมะ ๔ เกลต อย่างที่เราพูดกันแล้วเมื่อวันก่อนว่า สติไปเอาปัญญามา ปัญญามาเป็น
สัมปชัญญะ สัมปชัญญะก็อาศัยกำลังของสมาธิ ตัดปัญหาตัดต้นเหตุแห่งความทุกข์ ทั้งปฏิบัติสมุบาทใหญ่
และปฏิบัติสมุบาทน้อยนี้มันมีจุดสำคัญอยู่ที่ผัสสะ มีสติปัญญาควบคุมผัสสะให้เป็นผัสสะที่ฉลาด ถ้ามีฉะนั้น
มันเป็นผัสสะโง่เรียกว่าอวิชาสัมผัส สัมผัสด้วยอวิชา ถ้าโง่อย่างนี้แล้วเป็นทุกข์ไม่มีทางหลีกเลี่ยง แต่ถ้าสติไปเอา

ปัญญามาทัน วิชามาทัน มันกลายเป็นวิชาสัมผัส สัมผัสด้วยวิชาไม่เกิดทุกข์ไม่เกิดค้นหาไม่เกิดอุปาทาน จุดตั้งต้นเป็นตายนาทิจกอยู่ตรงสิ่งที่เรียกว่า ผัสสะ ซึ่งมีตลอดวัน แต่ถ้ามันไม่มีความหมายอะไรมากมาย มันสลายตัวเองก็ได้มันไม่เป็นที่สนใจ แต่ถ้ามันเป็นที่สนใจแล้ว มันก็จะเกิดความรู้สึกเป็นเวทนาบวก เวทนาลบขึ้นมา คือความยินดีความยินร้าย ความยินดีเรียกว่า อวิชา ความยินร้ายเรียกว่า โทมนัส สองอย่างนี้ที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายเป็นทุกข์ทรมานอยู่ในวัฏสงสาร ศึกษาให้รู้ว่าจุดจกอยู่ตรงผัสสะ ต้องฝึกสติให้เร็วเอาปัญญามาให้ถูกต้องเป็นสัมปชัญญะแล้วกำจัดต้นเหตุที่เสียด ก็ควบคุมกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทได้ เรียกว่า ควบคุมได้หยุดได้ เปลี่ยนไปในทางที่ไม่เป็นทุกข์ได้ ควบคุมกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทได้นั้นแหละ คือสิ่งที่เราประสงค์ที่อุตสาหมาศึกษาเล่าเรียนเป็นวรรคเป็นเวรนี้ก็เพื่อจะรู้จักปฏิจสมุปบาท แล้วเราก็ปฏิบัติอานาปานสติ เพื่อจะจัดการกับปฏิจสมุปบาทให้หมดพิษหมดสง รู้จักสิ่งที่เป็นจุดสำคัญคือผัสสะ ควบคุมผัสสะไว้ไม่ถูกต้องก็เกิดเป็นทุกข์ ควบคุมไว้ได้อย่างถูกต้องก็ไม่เกิดทุกข์ เอาเพียงไม่เกิดทุกข์ อย่าโง่ให้เกิดสุข สุขมันก็หลอกให้หลงเดี๋ยวก็กลายเป็นทุกข์ไปอีก เอาเพียงไม่เกิดทุกข์

ตามพุทธสุภาษิตที่พระองค์ตรัสไว้ว่า ปุพฺเพ จาหํ ภิกฺขเว เอตฺรหิ จ ทฺกฺขณฺ เจว ปญฺญา เปมิ ทฺกฺขสฺส จ นิโรธํ คุณอนภิกฺขุทั้งหลาย ก่อนหน้านั้นก็ดี เดียวนี้ก็ดี ฉันทบัญญัติเฉพาะแต่เรื่องทุกข์ กับความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เท่านั้น ท่านไม่พูดเรื่องอื่นไม่พูดเรื่องสุข ไม่มีความหมายของคำว่าสุข แต่มีความหมายดับไม่เหลือแห่งทุกข์ นั่นแหละไปสมมุติเอาเองว่าเรื่องสุข พูดแต่เรื่องทุกข์ และดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ท่านไม่พูดเรื่องอื่น ไม่พูดเรื่องอวดตาเรื่องตายแล้วเกิดตายแล้วฟื้นไม่พูดทั้งนั้น พูดแต่ว่าที่นี้เดี๋ยวนี้แกอย่าเกิดทุกข์ก็พอแล้ว ไม่เกิดทุกข์โดยดีชขาดโดยประการทั้งปวงแล้วก็ไปพระอรหันต์ พวกเรามันโง่ เสียเวลาไปพูดเรื่องนั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องปึกเรื่องฝอยมากออกไปเป็นมโหฬาร เป็นอภิธรรมเพ้อมากนักร เรียนไม่ไหวหรอก เอาเพียงอภิธรรมจริง อภิธรรมตรงจุด อภิธรรมคมเฉียบ ตัดอวิชา ตัดหา อุปาทานได้ก็พอแล้ว นี่เป็นเรื่องปฏิจสมุปบาท เป็นเรื่องพอเหมาะพอดีไม่เพ้อ แต่มันก็ค่อนข้างจะยาก รู้เรื่องปฏิจสมุปบาทดีแล้วก็ควบคุมกระแสแห่งความทุกข์ได้

ที่นี้จะต้องรู้คำพูดที่สำคัญ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สังฺฆิตเตนะ ปญฺญูปาทานนํกัณฺธา ทฺกฺขา ความยึดมั่นในเบญจขันธ์ทั้ง ๕ เป็นตัวทุกข์ ทำไม่ไม่พูดว่าเรื่องปฏิจสมุปบาทเป็นตัวทุกข์ ยกไปใช้คำว่าขันธ์ ๕ ที่มีอุปาทานเป็นตัวทุกข์ นี่ขอให้ฟังให้ดีฯ นะ เรื่องขันธ์ ๕ กับเรื่องปฏิจสมุปบาท มันเรื่องเดียวกัน มันเรื่องเดียวกัน อย่าหลับตา มันเรื่องเดียวกัน ใครครวญมาดูซิ พอตาทกระทบรูปเกิดจักขุวิญญาณ นี่มันเกิดรูปขันธ์แล้วอายตนะภายในก็รูปขันธ์ อายตนะภายนอกก็รูปขันธ์ มันทำหน้าที่แล้ว เกิดรูปขันธ์แล้ว เกิดวิญญาณขึ้นมา เกิดผัสสะขึ้นมา นี่มันก็คือเกิดเวทนาขันธ์ เวทนาขันธ์ก็ผัสสะ เวทนาขันธ์เกิดแล้วสำคัญมันหมายเวทนาขันธ์ว่าอย่างไร เมื่อเกิดสัญญาขันธ์ สัญญาขันธ์ในกระแสแห่งปฏิจสมุปบาท มันจึงจะเกิดสังขารขันธ์ สังขารขันธ์คือค้นหา ค้นหาคือสังขารขันธ์ สัญญาขันธ์ก็เป็นสัญญา เวทนาจึงเป็นเวทนา ส่วนวิญญาณนั้นไว้หลังสุด พูดหลังสุดก็จริง แต่มันเกิดมากมาย เกิดซับซ้อนหลายครั้งหลายหน เกิดทีแรกเพียงตาทกระทบรูป เกิดทีหลังมโนวิญญาณสัมผัสความหมายแห่งรูป สัมผัสความหมายแห่งสิ่งที่มากระทบ แล้วมโนวิญญาณยังจะต้องสัมผัสธรรมะใน

ภายใน เช่น เวทนา เป็นต้น อีกหลายครั้งหลายหน วิญญาณยังทำหน้าที่อีกหลายครั้งหลายหน เพราะฉะนั้นเอาไปไว้สุดท้ายเถอะ ทำหน้าที่หลายอย่างหลายหนนัก มันจึงมีรูป มีเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอยู่ในกระแสแห่งปัจจุสมุปบาทนั่นเอง

นี่พระพุทธเจ้าท่านไม่ใช่คำว่า ยึดถือในปัจจุสมุปบาทเป็นตัวทุกข์ ท่านมาตรัสว่า ยึดถือในขั้นที่ ๕ เป็นตัวทุกข์ เพราะว่าตัวขั้นที่ ๕ กับกระแสแห่งปัจจุสมุปบาทนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน ท่านควรจะศึกษาทั้งสองรูปแบบ เดียวนี้ศึกษาในแง่ปัจจุสมุปบาทครบทั้ง ๑๑ อากาโรแล้ว เดียวนี้ไม่เช่นนั้นมาศึกษาในเรื่องของขั้นที่ ๕ ตาถึงกันเข้ากับรูป มีความรู้สึกทางตา เรียกว่า รูปขั้นเกิดแล้ว ระบบประสาททางตาทำหน้าที่แล้ว ก็เรียกว่ารูปขั้นเกิดแล้ว มันก็มีผัสสะมีเวทนา นามขั้นเกิด เวทนาเกิด แล้วก็มีสัญญาสำคัญมั่นหมายในเวทนานั้น ว่า เวทนาสุข เวทนาทุกข์ เวทนาของผู้หญิง เวทนาของผู้ชาย สำคัญมั่นหมายตามความจำ ตามความจำที่เคยรู้สึกมาแต่ก่อน

คำว่า สัญญา แปลว่าความสำคัญมั่นหมาย ไม่ได้แปลว่าความจำ ไม่ใช่ความจำอย่างเครื่องจักร มันสำคัญมั่นหมายโดยอาศัยสัญญาแต่กาลก่อนมาเป็นหลัก สัญญาในที่นี้ สัญญาขั้นในที่นี้จึงหมายถึง สำคัญมั่นหมายลงไปบนเวทนาว่าเป็นอะไร นี่แหละ สัญญาขั้น แล้วก็เกิดสังขารขั้น ความคิดไปตามอำนาจของสัญญาขั้น น่ารักก็จะเอา ไม่น่ารักก็จะทำลาย แล้วแต่ นี้เกิดสังขารขั้น ส่วนวิญญาณขั้นทำหน้าที่ยุ่งไปหมดหลายครั้งหลายตอน

เมื่อเรามีลูกตาถึงกันเข้ากับวัตถุอันหนึ่ง ที่แรกเป็นเพียง ปฏิกัมผัส เป็นเพียงรูปร่างและสีเท่านั้น ไม่ได้รู้สึกว่าเป็นอะไร เห็นสีแดงมีติดอย่างนั้นอย่างนี้ รู้เพียงเท่านี้เรียกว่า ปฏิกัมผัส มีมีโนวิญญาณวิ่งมาสัมผัสลงไปอีก โอ้ ดอกกุหลาบ ที่สีแดงรูปร่างมีติดอย่างนั้นคือดอกกุหลาบ วิญญาณทางรูปร่างเพียงสี เพียงมิติ พอวิญญาณทางนามเข้ามาร่วม โอ้ นี่ดอกกุหลาบ แล้วก็สัมผัสต่อไปว่าความหมายอย่างนั้น ความหมายอย่างนั้น พร้อมอย่างนั้นติดอย่างนี้ เพียงแต่ดอกกุหลาบก็ยังมีเรื่องมากแล้ว ถ้ามันเป็นเรื่องเห็นผู้หญิง เห็นผู้ชาย เห็นของน่ารักน่าพอใจ ทางกามอารมณ์ มันก็มากกว่านั้น ฉะนั้นดูให้ดีว่ามันมีตลอดวัน สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วเกิดผัสสะ แล้วเกิดเวทนา แล้วเกิดสัญญา เกิดสังขาร เกิดวิญญาณมองในรูปนี้เรียกว่า เบญจขั้น ไปยึดมั่นตอนใดตอนหนึ่ง เข้ามันก็เกิดความทุกข์ เกิดความทุกข์

ขอให้สนใจ ระวังมีสติมากพอที่จะไม่ไปโง่ในขณะแห่งผัสสะ มันก็ไม่หลงในเวทนา ไม่หลงในเวทนา ก็ไม่หลงในสัญญา ไม่หลงในสัญญา ก็ไม่หลงในสังขาร คือความคิดที่จะปรุงแต่งนั้นนี้ ไปเกิดทำกรรมอย่างนั้น กรรมอย่างนั้นขึ้นมา มันก็ไม่มีมีความทุกข์ จงรู้จักฉลาดในธรรมะ มองเห็นกระแสนี้ เป็นกระแสแห่งปัจจุสมุป

บาทก็ได้ มองแห่งกระแสปรงแตงนี้ว่าเป็นเพียงชั้น ๕ ก็ได้ ถ้าเก่งจริงเห็นเป็นสองอย่างว่า ทุกข์กับเหตุให้เกิด ทุกข์ก็พอแล้ว เรื่องปฏิจสมุปปาทแล้วแต่ว่าจะมองกันในแต่ละเอียดเท่าไร หรือปานกลางเท่าไร หรือสั้นๆ ย่อยๆ เท่าไร

ท่านทั้งหลายจงศึกษาให้เข้าใจจนกระทั่งรู้ว่าความทุกข์เกิดอย่างไร ความทุกข์ดับอย่างไร นั่นแหละคือ เห็นปฏิจสมุปปาท เห็นปฏิจสมุปปาทก็คือเห็นธรรม เห็นธรรมก็คือเห็นพระพุทธองค์ พระองค์จริง พระองค์จริง พระองค์นิรันดร พระองค์ที่ไม่มีประสูติ ไม่มีตรัสรู้ ไม่มีนิพพาน อยู่ตลอดอนันตกาลเฉยอยู่อย่างนั้น นี่แหละพระองค์จริง พวกมหายานเขาเรียกว่า อมิตายะพุทธ อมิตายุพุทธะ มีอายุไม่จำกัด มีแสงสว่างไม่จำกัด คือพระพุทธเจ้าองค์นี้ ไม่ต้องประสูติ ไม่ต้องตรัสรู้ ไม่ต้องนิพพาน นั่นคือพระองค์ธรรม พระองค์ธรรม เราไม่อาจจะเห็นพระองค์ธรรม นอกจากพระองค์คนมาช่วยบอกได้ พระคุณมหาศาลอยู่ที่พระพุทธเจ้าพระองค์คน มาค้นพบเรื่องนี้แล้วมาบอกให้เรา รู้จักพระองค์ธรรม เราจึงมีธรรม ตรัสรู้ธรรม กำจัดความทุกข์ได้ เห็นปฏิจสมุปปาท ก็คือเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์ธรรม จะเห็นเองไม่ได้ อาศัยการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระองค์คนมาช่วย แจกมาช่วยชี้มาแจ้ง มีพระคุณมหาศาล ดีแล้วว่าบูชาพระคุณของพระรัตนไถยอยู่บ่อยๆ อย่างนี้ก็ดีแล้ว แต่ขอให้อย่าเป็นนกแก้วนกขุนทอง พอมองชัดว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ธรรม รู้จักได้โดยพระพุทธเจ้าพระองค์คน มาช่วยสอน เดียวนี้รู้จักกันแต่พระพุทธเจ้าพระองค์คน มันไม่ถูกพระองค์จริงเสียอีก ไปถูกเปลือก ไปถูกวัตถุ แทน มันเป็นพระพุทธรูปบ้าง เป็นต้นโพธิ์บ้าง เป็นอะไรบ้าง มันไม่ไหว แม้แต่พระสารีริกธาตุก็ยังไม่ไหว เพราะไม่ใช่พระองค์จริง พระองค์จริงต้องเป็นธรรมะที่ดับทุกข์ได้ ทำไว้ในใจเสมอว่าผู้ใดเห็นธรรมผู้หนึ่งเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้หนึ่งเห็นธรรม ไม่เห็นธรรมไม่ชื่อว่าเห็นเรา การจะเห็นเพียงพระพุทธรูป เพียงพระสารีริกธาตุเม็ด ไข่มุกทั้งหลายเหล่านั้น ยังช่วยไม่ได้ ยังช่วยไม่ได้ แต่ถ้าทำให้ดีกว่านั้นไม่ได้ ก็เอาไปก่อนแล้วกัน ดีกว่าไม่มีอะไรเสียเลย ต้องเห็นปฏิจสมุปปาทจึงจะเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์จริง โดยพระพุทธเจ้าพระองค์คนเป็นบุคคล สอนให้รู้ ขอบพระคุณท่านอย่างมหาศาล บูชาท่านแม้เหลือแต่พระสารีริกธาตุแล้วก็ยังบูชา บูชาอยู่ มาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา ทำๆ ทำกันอยู่เถิด อย่าได้ลืมเสีย จะได้ทะลุๆ ทะลุไปถึงพระองค์จริง ปัญหาก็มีเท่านี้

ปฏิจสมุปปาท คือเรื่องอาศัยกันแล้วเกิดความทุกข์ขึ้นมา อาศัยกันแล้วเกิดความทุกข์ขึ้นมา มีความลับอย่างยิ่งอีกตอนหนึ่งที่ตรงนี้ พอคความทุกข์เกิดขึ้นมา คนโง่ก็ร้องไห้ไป เป็นทุกข์ไป กระเสือกกระสนไป ถ้าคนไม่โง่ คนไม่โง่ มันจะเดินต่อจากนั้น ไปหาความดับทุกข์ คนโง่นั่งร้องไห้อยู่ที่นี้ ฆ่าตัวเองตายอยู่ที่นี้ก็ตามใจมันแล้วแต่มันจะชอบ แต่ถ้าคนฉลาด พระพุทธเจ้าท่านก็ยังตรัสไว้ไปต่อๆ ต่อๆ ไปจากปฏิจสมุปปาท ซึ่งข้อนี้เราไม่ค่อยได้ยิน เพราะมันไม่ค่อยเอามาพูด ไม่ค่อยเอามาสอนกัน ทั้งที่มีประโยชน์ที่สุด คือท่านตรัสว่ามีความทุกข์เต็มก็ตามหลักแห่งปฏิจสมุปปาท มีความทุกข์อยู่เต็มที่ มีความทุกข์อยู่เต็มที่ แล้วความทุกข์นั้นแหละ มันทำให้

เกิดศรัทธา ศรัทธา ความเชื่อว่ามีสิ่งที่กำจัดทุกข์ แนใจว่ามีสิ่งที่จำกัดความทุกข์ได้ ยังไม่รู้ว่าจะอะไร ก็ตามใจ แต่มีศรัทธาเชื่อว่ามีสิ่งที่กำจัดทุกข์ได้ เหมือนเรื่องตัวอย่างปฏิจกสมุปปาตที่เรายกตัวอย่างเรื่องเล็กๆ ผนตถนณลันเดินถนณลัน ล้มลงหัวแตกเจ็บปวด เด็กนี้เจ็บปวดด้วยหัวแตก ศิระษะแตก แต่แล้วมันมีสิ่งหนึ่งที่ทำให้รู้ว่ามึสิ่งทีช่วยได้ มีสิ่งที่ช่วยนัันได้ ศรัทธาในสิ่งที่ช่วยนัันได้ คือ หมอ พาฉันไปหาหมอที หมอก็รักษาให้หาย หายเจ็บหายปวด ศรัทธาในหมอก็เกิดขึ้นมา ไปหาหมอ หมอรักษาให้ หายก็สบาย

ความทุกข์มันบีบคั้นๆ อย่างยิ่งแล้ว คนฉลาดก็เฉลียวใจว่ามีสิ่งซึ่งช่วยได้ ก็สอดส่องไป สอดส่องไป มันจะไปนึกถึงสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ หรือพระธรรม จะพบพระธรรมได้ที่ไหน ที่ไหนมีพระธรรมก็ไปที่นั่น มีพระธรรมมาก็แล้วกัน พระธรรมมาก็แล้วกัน จะรักพระธรรม จะชอบพระธรรม จะปฏิบัติตามพระธรรม จนดับทุกข์ได้ ธรรมดากัว่าสัตบุรุษ มีสัตบุรุษอยู่ที่ไหน ก็ไปหาสัตบุรุษ นั่งใกล้สัตบุรุษ ฟังธรรมของสัตบุรุษ แล้วก็รู้ธรรมะจอมสัตบุรุษก็คือพระพุทธานันแหละ มีศรัทธาในสัตบุรุษ จอมสัตบุรุษ คือ พระพุทธานัน ก็ไปหาธรรมะจากพระพุทธานัน พบธรรมะ พบธรรมะนั้น ตอนนีสำคัญ ปราโมทย์พอใจยินดี ปราโมทย์มีปีติ มีปีติก็มีปีสัสทธิ มีปีสัสทธิก็มีความสุข พอใจก็เกิด ยถาภูตญาณทัสสนะ เพราะมีสมาธิ เพราะมีความสุข เกิดนิพพิทา วิราคะ เกิดขยญาณ ลึนสุขแห่งความทุกข์ก็มีนิพพาน ความทุกข์นั้นแหละจับตัวผลักไสคนฉลาดไปหานิพพาน จับตัวคนโง่ยึดไว้ในวัฏสงสารไม่รู้จักผุดจักเกิดเป็นความทุกข์ตลอดไป ขอบใจความทุกข์ที่ทำให้เกิดความเชื่อว่ามีสิ่งดับทุกข์ แล้วก็ไปแสวงหาธรรมะนั้นจากสัตบุรุษ มีปราโมทย์ มีปีติ มีสุข มีสมาธิ มียถาภูตญาณทัสสนะ มีนิพพิทา มีวิราคะ แล้วก็นิพพาน ขอบใจความทุกข์ส่งคนโง่ไปยังนิพพาน ฟังคนโง่ไว้ในวัฏสงสาร เลือกเอาเอง นี้คือปฏิจกสมุปปาต จะช่วยได้ขนาดนี้ ไม่ใช่ว่าเป็นความทุกข์ แล้วก็ทุกข์แงๆ อยู่ที่นี่

มีฝรั่งโง่ๆ เป็นมหาปรัชญาเมธิของโลก มันโง่ มันว่าพระพุทธานันสอนแต่เรื่องความทุกข์ เป็นชาวเยอรมันอย่าออกชื่อเลย มันจะกระทบกระเทือน ว่าพุทธานันสอนแต่เรื่องทุกข์ สอนแต่เรื่องทุกข์ สอนแต่เรื่องทุกข์ มันโง่ เป็นเท็จที่มีมติ พุทธานันสอนแต่เรื่องทุกข์ จันไม่เอา ฉันไม่เอา คนนี้เขาพูดอย่างนี้ มันไม่รู้ว่พระพุทธานันท่านพูดความทุกข์ หรือพูดวิธีกำจัดทุกข์ ดับทุกข์ให้เสร็จ ไม่ได้พูดแต่เรื่องความทุกข์อย่างเดียว นี้คือเรื่องปฏิจกสมุปปาต เรารู้แล้ว เราควบคุมได้ เราก็ดับทุกข์ได้ อย่าเข้าใจผิดว่พระพุทธานันสอนแต่เรื่องทุกข์ หมดหวังหมดสนุกเหี้ยวแห่งจิตซัดตลอดไป

ท่านสอนให้อยู่เหนือทุกข์ สอนให้อยู่เหนือทุกข์ สอนให้อยู่เหนืออำนาจของ อายตนิภธรรม ทั้งหลาย ความเป็นบวคความเป็นลบหลอกลงไม่ได้ หลอกลงฉันไม่ได้ ฉันไม่หลงรักความเป็นบวค ฉันไม่หลงเกลียดความเป็นลบ ฉันก็ชนะความเป็นบวคและความเป็นลบ มันอยู่เหนือความเป็นบวคและเหนือความเป็นลบ คือเหนืออภิขญาและโทมนัส เจริญหัวใจของพระพุทธานัน คือ สติปัญญา แล้วก็เป็นผู้มี สัมปชัญญะ สัมปะชา

โน สติมา วินยยะ โลก อะภิมมาโทมะนัสสัง มีสติสัมปชัญญะนำออกเสียได้ด้วยวิชาและโทมนัส ในโลก
นี้โลกนี้ทั้งหมดปัญหา อยู่เหนืออำนาจความเป็นบวกและความเป็นลบ นี่คือหัวใจของพระพุทธศาสนา

ขอให้ท่านทั้งหลายรู้จักปฏิจสมเด็จพระบาทในลักษณะอย่างนี้เถิด จะไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ พบกับ
พระพุทธศาสนา มิฉะนั้นจะเสียดชาติเกิดสู่อหามาตัวหนึ่งก็ไม่ได้ มันไม่มีความทุกข์อย่างคน คนมันไม่รู้ปฏิจสมเด็จพระบาท
มันเป็นทุกข์มากกว่าหมา มากกว่าแมว มากกว่าไก่ คูชิ หมาไม่มีความทุกข์ที่มากนัก คนมันมีความคิดผิดทาง เดิน
ผิดทาง แล้วก็รู้ปฏิจสมเด็จพระบาท มันหลงทาง ขออ้อนวอน วิงวอนให้ท่านทั้งหลายจงรีบศึกษาให้เข้าใจเรื่อง
ปฏิจสมเด็จพระบาท ที่สวนโมกข์นานาชาติที่เปิดสอนเปิดอบรมเรื่องนี้ จงได้เข้าใจปฏิจสมเด็จพระบาทอย่างถูกต้อง อย่า
ให้ต้องเป็นทุกข์ต้องละอายแมวเลย แมวมันไม่มีความคิดที่จริง แต่มันก็ไม่เป็นทุกข์ ถ้าคนมันมีปัญหา มี
สติปัญญา ทำไมจะต้องมีความทุกข์เล่า ถ้ามีสติปัญญาต้องไม่มีความทุกข์ ต้องดีกว่าแมว เดียวนี้มันยังละอาย
แมว แมวไม่มีความทุกข์ คนมีความทุกข์ไม่ไหว

ขอให้ตั้งใจจริง ตั้งใจจริง ศึกษาปฏิจสมเด็จพระบาทให้รู้จริงให้ประจักษ์ชัดโดยแท้จริง แล้วควบคุมมันให้
ได้ ควบคุมในนาที่วิกฤต นาที่วิกฤต คือ ผัสสะ ผัสสะซึ่งมีอยู่ทุกวันทั้งวัน วันหนึ่งไม่รู้กี่ครั้ง มีผัสสะที่หนึ่งก็
มีปฏิจสมเด็จพระบาทที่หนึ่ง มีปฏิจสมเด็จพระบาทที่หนึ่งก็มีชาติ ชาติ คือ ความเกิดที่หนึ่ง วันเดียวเกิดไม่รู้กี่สิบชาติก็ร้อย
ชาติพันชาติก็ได้ มองดูดิจะเห็นว่าชาติๆ วันหนึ่งมีไม่รู้กี่ครั้งนับไม่ถ้วน เดือนหนึ่งจะมีเท่าไร ปีหนึ่งจะมี
เท่าไร กว่าตายจะมีกี่แสนกี่ล้านชาติ ขออย่าให้แสนชาติล้านชาตินี้ มันล่องไปโดยไม่มีการประโยชน์เลย
ขอให้มีการประโยชน์คือโกลันนิพพาน โกลันนิพพาน เข้าไปทุกๆ ชาติ เราก็จะพบกับนิพพานก่อนเข้าโลงเป็นแน่นอน
ก่อนเข้าโลงจะพบกับนิพพาน เพราะมันผ่านไปไม่รู้กี่หมื่นกี่แสนชาติกว่าจะตาย อย่าไปนับการเข้าโลงว่าเป็น
ชาติ นับการเกิดปฏิจสมเด็จพระบาทครั้งหนึ่งว่าเป็นชาติหนึ่ง กว่าตายเกิดก็ร้อยก็พันก็หมื่นชาติ ควบคุมมันให้ได้
ก็พบกับนิพพานก่อนเข้าโลง คำว่า ชาติ อย่างนี้ถูกต้องและมีประโยชน์ รู้จักแต่ชาติเข้าโลงก็โง่งเท่าเดิม โง่งอย่าง
ดึกดำบรรพ์ คนดึกดำบรรพ์เขาโง่งเพียงรู้จักชาติเข้าโลง เกิดจากท้องแม่เข้าโลงเรียกว่าชาติ พระพุทธเจ้าท่าน
ไม่ได้มีความหมายอย่างนั้น เกิดอุปาทานว่าตัวกูของกู อัตตา อตตนิยา ครั้งหนึ่งก็เรียกว่าชาติหนึ่งๆ วันหนึ่งมัน
จะเกิดก็ร้อยก็พันก็หมื่นชาติก็ตามใจมัน ขอให้สังเกตดูให้ดีมันเกิดมากหลายชาติ เห็นของน่ารักก็เกิดอย่างน่ารัก
เห็นของน่าเกลียดก็เกิดอย่างน่าเกลียด แล้วอารมณ์มันรู้จักเท่าไรล่ะ ทางดาหูจุมกลืนกายใจมันมีสักเท่าไร เรา
รู้ว่าชาตินี้คือความเกิดแห่งอุปาทาน ว่าตัวกูเป็นความโง่งสร้างขึ้นมาจากตัณหา จากเวทนา จากผัสสะ ควบคุม
ผัสสะได้ก็คือควบคุมชาติได้

ขอตั้งความปรารถนาให้ท่านทั้งหลายสาธุชนเหล่านี้จงรู้จักสิ่งทีเรียกว่า ชาติ อย่างถูกต้อง ให้รู้ว่าวัน
หนึ่งมีไม่รู้กี่ร้อยก็หมื่นชาติ ให้รู้ว่าจุดสำคัญอยู่ที่ผัสสะตรงนั้นแหละ ควบคุมให้ได้ ให้รู้ว่าทุกข์ ทุกข์ ทุกข์นี่ คือ

บางสิ่งที่มองดูแล้วมันน่าเกลียด อย่าไปรู้จักทุกข์แต่เพียงว่าเจ็บปวด เจ็บปวดนั้นลูกเต๋ๆ มันก็รู้ หมามันก็รู้นะ แต่ถ้าว่าทุกข์คือสิ่งที่เห็นแล้วน่าเกลียดที่สุดไม่มีอะไรจะน่าเกลียดเท่า นั้นแหละคือความทุกข์ที่คนจะต้องรู้ ที่มนุษย์จะต้องรู้ รู้จักความทุกข์กันในแง่ที่เกิด จะสามารถดับทุกข์ได้ ขอแสดงความหวังอย่างยิ่งว่าท่านทั้งหลาย จะเข้าใจปัจจุสมุปบาท จะรู้จักปัจจุสมุปบาท และจะปฏิบัติธรรมะ สามารถควบคุมปัจจุสมุปบาท เพียงแต่รู้ เพราะฟังอาตมาพูดนี้ไม่พอ ต้องไปคิดใคร่ครวญทำโยนิโสมนัสสติการจนเข้าใจๆ เข้าใจๆ เอาความเข้าใจนั้นไป ลองปฏิบัติดู ปฏิบัติดูจะเกิดวิปัสสนาเห็นแจ้ง เห็นแจ้ง เห็นแจ้ง ตอนนี้จะช่วยได้ ถ้าฟังแล้วยังช่วยไม่ได้ ถ้าฟัง เข้าใจก็ดีขึ้นมาน้อย แต่ยังไม่ช่วยไม่ได้ ต้องแจ่มแจ้ง ต้องแจ่มแจ้ง ต้องเห็นแจ้ง ต้องแจ่มแจ้งตามที่เป็นอย่างจริง อย่างไรนั่นแหละ ช่วยได้

ขอให้ความพยายามของท่านทั้งหลายก้าวหน้าไปตามลำดับ จากความรู้ไปสู่ความเข้าใจ จากความเข้าใจ ไปสู่ความเห็นอย่างแจ่มแจ้ง เกิดนิพพิทา วิจารณ์ วิราคะ สลัดทิ้งอุปาทานทั้งหลายทั้งปวงได้ อยู่เหนืออุปาทานทั้งปวง เป็นสภาพของนิพพาน ปรับจิตใจให้เหมาะสมที่สุดแล้วก็สัมผัสพระนิพพาน อย่าโง่ว่าเราจะไปนิพพาน คนบ้าจะไปนิพพาน นิพพานไปไม่ได้ไม่มีการไป ไปถึงด้วยการไปไม่ได้ ไม่ไป ปรับจิตใจให้ถูกต้องอยู่ที่นิพพานมาเอง นิพพานสัมผัสเอง นี่ขอให้สำเร็จประโยชน์อย่างนี้โดยไม่ต้องพูดเพื่อเราจะไปนิพพาน ยิ่งไปอีกไกล ยิ่งไปอีกยิ่งไกล ทิศไหนก็ไม่รู้ ไม่ต้องไป ปรับจิตใจให้หมดอวิชชา หมดกิเลสค้นหาในนาทีวิกฤตคือผัสสะ ผัสสะควบคุมให้ได้ เรื่องก็จบ ขอให้ความหวังนี้เป็นความจริง ขอให้ท่านทั้งหลายประสบความสำเร็จในความรู้ ในความเข้าใจ ในความเห็นแจ้งดำเนินชีวิตอยู่ด้วยพระนิพพาน คือความเยือกเย็น สะอาด สว่าง สงบ โดยประการทั้งปวงอยู่ทุก ทิพย์พาราตริกาลเทอญ ขออุทิศการบรรยายในวันนี้